

۳- تجارت

چشم‌انداز: تجاری کنونی آسیای میانه دورنمای بهتر، هر چند زمانمند، برای مداخله راهبردی غرب ایجاد می‌کند. منازعه‌های اخیر باعث نشده‌است که منافع تجاری ایران، چین و روسیه در منطقه آسیای میانه به شکل بنیادین متحول شوند. با این حال موقعیت تجاری این منطقه به‌دولیل اهمیت راهبردی بیشتری پیدا کرده‌است. نخست اینکه کشورهای آسیای میانه، به‌ویژه قزاقستان و قرقیزستان، حلقه‌های کلیدی در راهبرد دور زدن تحریم‌های روسیه محسوب می‌شوند. دوم اینکه روسیه، ایران و چین تلاش می‌کنند تا بر رشد اقتصادی سال‌های اخیر منطقه آسیای میانه سرمایه‌گذاری کنند. اگر گفته می‌شود که چین و روسیه در همکاری برای حذف ایران از بازارهای انرژی منفعت می‌برند، ایران و چین نیز از همکاری در قالب «ابتکار کمربندوراه» به‌قیمت حذف روسیه منفعت می‌برند. جایگاه تجاری چین در منطقه، به‌دلیل مشغول بودن روسیه به‌جنگ اوکراین، به‌ویژه در قرقیزستان و ازبکستان، به قیمت کاهش جایگاه روسیه افزایش پیدا کرده‌است. علاوه بر این «ابتکار کمربند و راه» چین بر توسعه «کریدور میانی» متمرکز شده‌است که تولیدکنندگان چینی را از طریق آسیای میانه و ایران به اروپا متصل می‌کند و روسیه را دور می‌زند. عملیات شستن کریدور میانی می‌تواند یک سناریوی برد-برد برای اروپا و چین باشد که می‌تواند وابستگی شدید آنها را به زنجیره تامین دریایی کاهش دهد. زنجیره تامین دریایی به شدت نسبت به شوک‌های ژئوپلیتیک به ترتیب در تنگه تایوان و کانال سوئز حساس است. با این حال اخیراً نشانه‌هایی مبنی بر سکون در پروژه‌های تجاری چین در منطقه دیده می‌شود که به نظر می‌رسد ناشی از وضعیت نامناسب اقتصادی داخلی چین باشد. به‌رغم امضای توافقنامه اخیر خط آهن میان چین، قرقیزستان و ازبکستان، سرمایه‌گذاری مستقیم چین در منطقه سال ۲۰۲۴ به شکل قابل توجهی کاهش پیدا کرده‌است. این موضوع باعث می‌شود تا شانس کشورهای غربی برای تقویت شراکت با دولت‌های آسیای میانه تقویت شود. تمرکز غرب باید ارائه سرمایه‌گذاری هایی باشد که بتواند به رشد پایین به بالای منطقه و همکاری هایی کمک کند که برای مثال در قالب انجمن گفت‌وگوی ۱۵B۵+ (اجلاس گفت‌وگوهای تجاری آمریکا و پنج کشور آسیای میانه) انجام می‌شود و از این طریق برای ایجاد ارتباط‌های داخلی و منطقه‌ای خارج از حیطه انحصاری مسیر شرق به غربی که ابتکار کمربند و راه چین را دنبال می‌کند، سرمایه‌گذاری کند. این سیاست‌ها هم برای به ثمر رسیدن نیازمند زمان هستند و کشورهای غربی به تاکتیک‌های کوتاه‌مدت نیاز دارند تا بتوانند با سلطه تجاری چین بر منطقه مقابله کنند. یکی از گزینه‌های می‌تواند اجازه دادن به هندوستان برای تجارت با کشورهای آسیای میانه از طریق بندر چابهار ایران باشد. هندوستان سال ۲۰۱۸ توانست برای استفاده از این بندر معافیت تحریمی از آمریکا دریافت کند. این موضوع می‌تواند در راستای تمایل ایران برای رقابت با چین از طریق ایجاد کریدور شمال –جنوب باشد که با ناامیدی از منافع ناشی از همکاری با چین افزایش پیدا کرده‌است.

۷- ارزیابی مستمر

اصلی‌ترین عامل همکاری میان روسیه، چین و ایران در آسیای میانه، نگاه مشترک آنها به تهدیدهایی است که متوجه آنهاست. حضور ایالات متحده در منطقه با توجه به تاریخچه ایجاد پایگاه‌های نظامی و همکاری‌های امنیتی به عنوان چالشی برای سلطه امنیتی آنها تلقی می‌شود. به همین ترتیب تهدید تروریسم و افراطی‌گری، به‌ویژه از سوی گروه‌هایی مانند داعش و القاعده این دولت‌ها را برای همکاری در حوزه تلاش‌های مبارزه با تروریسم و به اشتراک‌گذاری اطلاعات ترغیب می‌کند. با این حال خروج نسبی آمریکا از آسیای میانه و رقابت رویه رشد بر سر منابع این منطقه باعث شده‌است تا تعارض منافع میان این کشورها بیش از پیش روشن شود. روسیه، چین و ایران هر یک قصد دارند نیازهای انرژی و منافع اقتصادی خود را در این منطقه دنبال کنند، این موضوع باعث ایجاد رقابت‌هایی بین این سه کشور می‌شود که پشت رونمای همکاری‌های آنها در مقابله با تهدیدهای مشترک پنهان می‌شود. در نتیجه هر چند امروزه خصوصت مشترک با ایالات متحده آمریکا و تلاش برای متحول کردن نظام بین الملل باعث اتحاد روسیه، چین و ایران در آسیای میانه در ابعاد جهانی می‌شود، همکاری آنها بیشتر یک عافیت‌طلبی راهبردی است تا ائتلاف عمیق. اگر عمیق‌تر از ظاهر نگاه کنیم، بیش از آنکه اشتراک وجود داشته‌باشد، منازعه وجود دارد که نشان‌دهنده ماهیت شکننده همکاری‌های این سه کشور در منطقه است. با این حال اگر دولت‌های غربی به یک برنامه بلندمدت برای تعامل استراتژیک با کشورهای آسیای میانه متعهد نشوند، بعید است که تنش‌های جاری میان این سه کشور بتواند باعث از بین رفتن همسویی بالفعل آنها در منطقه شود. برای این منظور کشورهای غربی باید سیاست‌هایی به کار ببندند که رقابت‌های انرژی و تجاری را میان روسیه، چین و ایران و همچنین با بازیگران منطقه‌ای دیگر مانند هندوستان و ترکیه، دامن بزنند. این سیاست‌ها باعث می‌شود که جمهوری‌های آسیای میانه بتوانند با استفاده از پویایی‌های منطقه‌ای به عنوان اهرم چانه‌زنی در مقابل سلطه این سه قدرت مقاومت کنند.

ترجمه:شهاب شهسپوری

روسیه برای ایجاد «اتحادیه سه‌جانبه گاز» یا تاشکندو آستانه عملی نشد، اما گازپروم روسیه تعهد داده‌است تا سالانه ۸/۲ میلیارد دلار گاز به ازبکستان صادر کند. تاشکند با این توافقنامه امیدوار است که بتواند کمبود گاز همیشگی خود را در زمستان که باعث شده‌است تا صادرات انرژی این کشور کاملاً متوقف شود، جبران کند. گفته می‌شود که قزاقستان هم می‌خواهد از نقش خود در مسیر کریدور صادرات انرژی روسیه به چین بهره‌برداری کند. این تصمیم آستانه تا حدی به این دلیل است که کمپانی‌های غربی به دلیل نگرانی از ریسک تحریم حاضر به شروع پروژه‌های جدید نیستند و قصد دارند کلاً منطقه را ترک کنند. گاز روسیه به یکی از منابع کلیدی انرژی ارزان قیمت برای چین تبدیل شده‌است و به تازگی میزان صادرات گاز روسیه به چین نسبت به صادرات ترکمنستان پیشی گرفته‌است. چین از جایگاهش در بازار به‌عنوان خریدار بزرگ استفاده می‌کند تا با روسیه بر سر قیمت انرژی در خط لوله جدید شرق سیبری چانه‌زنی کند. روابط پکن و مسکودر حوزه انرژی بیشتر فرصت‌طلبانه است تا راهبردی. چین و روسیه تلاش می‌کنند تا دسترسی کشورهای آسیای میانه را به دیگر بازارهای صادراتی مسدود کنند و همزمان نقش ایران را در بازار انرژی محدود کنند.

نقش جدید روسیه به‌عنوان صادرکننده انرژی در اوراسیا باعث شده‌است تا وضعیت جاری در منطقه متحول شود و وضعیت بغرنج فوری برای جمهوری‌های استقلال‌یافته از شوروی سابق پدیدبیاید. ترکمنستان بیش از دیگر کشورها از تغییر رویکرد روسیه به سمت شرق آسیب می‌بیند و بر آشفتنه به دنبال بازارهای صادراتی جدید می‌گردد. سیل گاز روسیه به بازارهای انرژی اوراسیا نزدیک به ۸۰ درصد از درآمد دولت ترکمنستان را به خطر انداخته‌است. این موضوع باعث شده‌است که بار دیگر علاقه به تکمیل خط لوله ترکمنستان –افغانستان –پاکستان –هندوستان (TAPI-تاپی) بعد از نزدیک به یک دهه احیا شود و در عین حال پیشنهاد جدیدی برای صادرات گاز ترکمنستان به اروپا از طریق پاکستان مطرح شده‌است. اما به دلیل وضعیت جاری در افغانستان تکمیل خط لوله تاپی به دلیل استفاده از خاک این کشور به شدت مورد تردید قرار دارد. از آنجا که خط لوله تاپی به‌هیچ‌وجه پیشرفت زیادی نداشته‌است، ترکمنستان بار دیگر به فکر خط لوله زیرسطحی دوسوی خزر (Trans-Caspian) افتاده‌است که بتواند گاز این کشور را از طریق جمهوری آذربایجان و خط لوله کریدور جنوبی گاز اروپا (Southern Gas Corridor) به اروپا برساند. این پروژه ماه مه ۲۰۲۴ با وعده انتقال گاز به اروپا احیا شد. هر چند خط لوله دوسوی خزر (Trans-Caspian) یکی از پایه‌های تلاش اروپا برای کاهش وابستگی به گاز روسیه محسوب می‌شود، به نظر می‌رسد که گامی خیلی کوچک و خیلی دیر هنگام برای جلوگیری از سلطه چین بر بازار گاز ترکمنستان باشد.

شکاف بنیادین در منافع چین و روسیه از یک سو و ایران از سوی دیگر در بازار انرژی آسیای میانه، باید با دقت از سوی دولت‌های غربی مورد توجه قرار گیرد. غرب باید بر این موضوع تمرکز کند که خود را به‌عنوان یک شریک غیر قابل چشم‌پوشی در نقشه راه تحول انرژی و تنوع اقتصادی در آسیای میانه مطرح کند. چنین نوع تعاملی باید در درازمدت استمرار پیدا کند و هم از طریق دیپلماتیک و هم از طریق اقتصادی دنبال شود و بتواند در کوتاه‌مدت نیازهای منطقه را برای رقابت با چین و روسیه به صورت مؤثر جواب دهد. با این حال برای اینکه غرب بتواند کشورهای آسیای میانه را تشویق کند تا به سرعت وابستگی‌شان را به چین کاهش دهند، باید این امکان را مد نظر قرار دهند که کشورهای آسیای میانه بتوانند از طریق خاک ایران گاز و نفت خود را به هندوستان صادر کنند. نفوذ اقتصادی و سیاسی محدود ایران در آسیای میانه در کنار مشکلات اخیر این کشور در بازارهای انرژی باعث شده‌است تا تهران تهدید کمتری نسبت به منافع غرب محسوب شود. در عوض نیازهای انرژی هندوستان می‌تواند با واردات انرژی چین رقابت کند. چنین سیاستی می‌تواند فضای تنفس کشورهای منطقه را باز کند و در عین حال فرصتی در اختیار اروپا قرار دهد تا خط لوله دوسوی خزر (Trans-Caspian) را تکمیل کند.

یک مشکل مهم دیگر بین این سه قدرت منطقه‌ای تفاوت رویکرد آنها نسبت به گروه‌های اسلام‌گرا است. هر چند هر سه دولت با افراطی‌گری مخالف‌اند، اما در مورد اینکه کدام گروه‌ها باید افراطی تلقی شوند با یکدیگر اختلاف‌نظر دارند. ایران به صورت تاریخی از گروه‌های اسلام‌گرا در آسیای میانه، مانند حزب نهضت اسلامی تاجیکستان (IRPT)، حزب التحریر و جنبش اسلامی ازبکستان (IMU) حمایت کرده‌است. در برابر روسیه و چین جنبش‌های اسلام‌گرای منطقه را تهدیدهای منطقه‌ای و داخلی تلقی می‌کنند. روسیه، جنبش اسلامی ازبکستان را به دلیل ارتباط‌هایش با گروه‌های شبه‌نظامی چچنی، یک تهدید امنیتی عمده ارزیابی می‌کند. روسیه در عین حال حزب التحریر ازبکستان را نیز به دلیل ایدئولوژی رادیکال و ادعای تمایل این جنبش به تاسیس یک دارالخلیفه، به‌عنوان نیرویی بی‌ثبات‌کننده می‌شناسد. چین نگرانی‌های مشابهی نسبت به جنبش اسلامی و حزب التحریر ازبکستان دارد و آنها را تهدید مستقیم ثبات منطقه‌ای و منافع پکن در سین کیانگ تلقی می‌کند. این اختلاف نظرها باعث می‌شود که همکاری سه‌جانبه برای برطرف کردن تهدیدهای منطقه‌ای پیچیده شود، چراکه هر کشور ائتلاف‌های راهبردی و موضع‌های ایدئولوژیک خودش را ترجیح می‌دهد. همزمان کشورهای آسیای میانه نسبت به وابستگی شدیدشان به روسیه برای امنیت مرزی و منطقه‌ای آگاهی دارند و تلاش می‌کنند تا به شرکای امنیتی خود تنوع دهند تا از سلطه روسیه خالص شوند. هر چند در شرایط کنونی احساسات عمومی در منطقه چندان حامی افزایش همکاری و مشارکت نظامی با غرب نیست، اما سیاستگذاران غربی باید این دکترین‌های مختلف را تحت نظر بگیرند تا موقعیت مناسبی برای تعامل مجدد با جمهوری‌های آسیای میانه پیدا کنند.

۲- انرژی

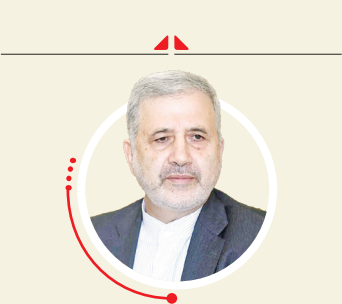
وقوع جنگ در اوکراین و از دست رفتن بازار گاز اروپا برای روسیه باعث شده‌است تا به صورت موقت منافع چین و روسیه در حوزه انرژی آسیای میانه متحول شود. این موضوع باعث شده تا فضای مانور کشورهای آسیای میانه کاهش پیدا کند. هر چند کشورهای آسیای میانه تمایل دارند که وابستگی خود را به روسیه و چین کاهش دهند، توانمندی غرب برای ورود به این منطقه به دلیل فقدان مسیرهای قابل استفاده و مناسب صادرات انرژی در کوتاه‌مدت با مانع مواجه است. تغییر مسیر گاز صادراتی روسیه از مسیر اروپا به مسیر خط لوله مرکز آسیای میانه (CAC) در اکتبر ۲۰۲۳ باعث شد تا برای نخستین بار این جمهوری‌های استقلال‌یافته از شوروی سابق واردکننده گاز روسیه شوند و این گاز از طریق ازبکستان به دست چین برسد. هر چند برنامه بلندپروازانه

دیپلمات‌ها

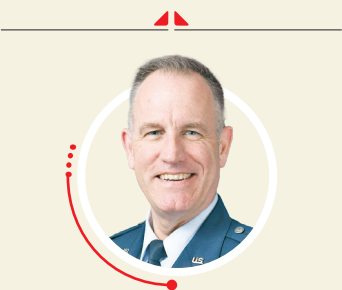
امیدواری نسبت به ارتقای روابط تهران و منامه

عبدالطیف رشیدالزبانی، وزیر امور خارجه بحرین در تماس تلفنی با سیدعباس عراقچی، انتخاب وی را به‌عنوان وزیر امور خارجه کشورمان تبریک گفت و برای عراقچی آرزوی موفقیت کرد. به گزارش ایسنا، وزیر امور خارجه بحرین با اشاره به اهمیت روابط دوجانبه با ایران، اظهار امیدواری کرد گفت‌وگوهای مشترک سیاسی بین تهران و منامه در دوره جدید ارتقا یابد. عباس عراقچی، وزیر امور خارجه جمهوری اسلامی ایران نیز با تشکر از تماس و تبریک همتای بحرینی و نیز مشارکت وی در مراسم تحلیف رئیس جمهور کشورمان، توسعه روابط با همسایگان در چارچوب سیاست همسایگی را از اولویت‌های مهم دولت جمهوری اسلامی ایران توصیف کرد. براساس این گزارش در این گفت‌وگوی تلفنی، طرفین بر استمرار گفت‌وگوها و تبادل نظر در چارچوب توافقات به عمل آمده تاکید کردند.

انتظار بیشتر از عربستان

سفیر ایران در عربستان گفت: می‌خواهیم روابط تهران و ریاض در پرتو اراده سران دو کشور برای ساختن آینده‌ای روشن، به بالاترین سطوح خود برسد. علیرضا عنایتی در اولین سالگرد حضور خود در ریاض به‌عنوان سفیر ایران در عربستان در مطلبی در شبکه اجتماعی ایکس نوشت: «امروز یک سال از آغاز فعالیت من در ریاض می‌گذرد. در این مدت گام‌های زیادی برداشته‌ایم، در بسیاری از عرصه‌ها موفق بوده‌ایم و فرصت‌های بزرگی به دست آمده‌ایم، اما انتظار ما بیشتر است. می‌خواهیم روابط ایران و عربستان در پرتو اراده سران برای ساختن آینده‌ای روشن به بالاترین سطوح خود برسد.»

تهدید پاسخ نظامی ایران پابر جاست

سخنگوی وزارت دفاع آمریکا در یک نشست خبری به سوالاتی درباره ارزیابی آمریکا از سطح تهدید پاسخ نظامی ایران به رژیم صهیونیستی در پی اقدام تروریستی آن در به شهادت رساندن رئیس پیشین دفتر سیاسی جنبش حماس در تهران پاسخ داد. «پاتریک رایبدر»، سخنگوی وزارت دفاع آمریکا (پنتاگون) در یک نشست خبری گفت که هنوز تهدید پاسخ نظامی ایران به رژیم صهیونیستی وجود دارد. مقامات ایران در پی ترور و به شهادت رساندن شهید اسماعیل هدیه، رئیس پیشین دفتر سیاسی جنبش حماس در تهران از سوی رژیم صهیونیستی که مصداق تروریسم برون مرزی در خاک ایران بود، وعده مجازات علیه رژیم صهیونیستی را دادند. سیدعباس عراقچی، وزیر امور خارجه ایران درباره رایزنی خود با همتایان اروپایی درباره حق ایران برای پاسخ به این اقدام تروریستی و متجاوزانه گفته بود: اقدام رژیم صهیونیستی در تجاوز به امنیت و حاکمیت ایران حتماً بدون پاسخ نمی‌ماند و جمهوری اسلامی ایران پاسخ خود را به صورت دقیق، حساب‌شده و مدیریت‌شده و با در نظر گرفتن تمامی ابعاد لازم خواهد داد. پایگاه خبری صهیونیستی «آرژوت شوا» درباره اظهارات رایدر گزارش داد که او در پاسخ به اینکه «آیا امریکاتغییری در سطح تهدید در خاور میانه مشاهده کرده است؟» پاسخ داد: ایران نشان داده است که قصد تلافی دارد، بنابراین، ما همچنان این تهدید را جدی می‌گیریم.